

UTJECAJ KRIZE NA IMIGRACIJSKU POLITIKU EU

Marija Penava

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Katedra za makroekonomiju i gospodarski razvoj

1. UVOD

Migracija ili mehaničko kretanje stanovništva (emigracija i imigracija) je uz prirodno kretanje stanovništva (natalitet i mortalitet), glavna odrednica broja stanovnika na nekom području, a time i potencijalne količine rada. To je, također, najkompleksnija komponenta ukupnog kretanja stanovništva i stoga je predmetom istraživanja različitih znanosti: demografskih, ekonomskih, socioloških, geografskih i drugih. Zbog različite mogućnosti definiranja ne postoji jedna, univerzalno prihvaćena, definicija migracija. Općenito se pod pojmom migracija podrazumijeva prostorna pokretljivost, odnosno prostorna mobilnost stanovništva. Da bi se neka mobilnost mogla smatrati migracijom u užem smislu potrebno je ispuniti dva uvjeta: prvo, da se prilikom preseljenja radi o prijelazu određene, za migraciju, signifikantne granice relevantne administrativno-teritorijalne jedinice i drugo, da se radi o trajnijoj promjeni mjesta stalnog boravka (Wertheimer-Baletić, 1999., 282.). U ovom radu razmatraju se samo vanjske migracije, migracije u kojima se prelazi granica neke zemlje, dok se unutarnje migracije (migracije unutar neke zemlje) neće proučavati.

Svaka migracija uključuje dva odvojena događaja: emigraciju stanovništva iz jednog područja i imigraciju u drugo područje, te možemo govoriti i o dvojnog učinka migracije. Taj dvojni učinak podrazumijeva i promjenu strukture stanovništva, kako na mjestu polazišta, tako i na mjestu odredišta. Strukturne značajke stanovništva su pak važan element pri analizi utjecaja migracija, prvenstveno iz razloga što se migranti po svojim karakteristikama razlikuju od autohtonog stanovništva. Tako migrirajuće stanovništvo ima neka zajednička obilježja, a prema Wertheimer-Baletić (1999., 307.) najčešće su to dob, spol, bračno stanje, fertilitet, te zanimanje i obrazovanje. Ove karakteristike mogu biti određene i nekim specifičnim uvjetima na području imigracije, kao što je struktura potražnje za radnom snagom i sl.

Uzroci migracije se mogu podijeliti na prirodne (razne epidemije, vremenske nepogode), društvene (ratovi, politička nestabilnost, vjerska netrpeljivost) i ekonomske (glad, siromaštvo, mogućnost boljeg zaposlenja, stjecanje većeg dohotka, bolji životni uvjeti i slično). Danas dominiraju upravo ekonomske migracije. Takve migracije možemo promatrati i s aspekta ulaganja u ljudski kapital.¹ Ako ljudski kapi-

¹ Sjaastad je prvi koji je predstavio migraciju kao odluku o ulaganju u ljudski kapital. Odluku o migraciji stavlja u okvir maksimiziranja neto koristi ostajanja ili migracije. On je također prvi odijelio čimbenike

tal definiramo kao aktivnost koja povećava kvalitetu (produktivnost) rada za sebe, onda tu nije uključena samo potrošnja na formalno obrazovanje i obučavanje na poslu, već i potrošnja na zdravlje, traženje posla, predškolski odgoj djece, ali i na migraciju. Radnici mogu dakle povećati svoju proizvodnost poboljšavajući svoje psihičko ili mentalno zdravlje, ali i seljenjem iz područja i poslova s relativno niskom proizvodnošću u druga mjesta i poslove s relativno visokom proizvodnošću i višom nadnicom (McConnell et al., 2009., 85.). Međutim, da bi se neka osoba opredijelila za migraciju, nije dovoljno da proizvodnost ili nadnica u zemlji odredišta budu veće. Uz migraciju se vežu i brojni troškovi kao što su skupljanje informacija o mjestu odredišta, izdaci za prijevoz, izgubljeni dohodak tijekom preseljavanja, „socijalni“ troškovi preseljenja i integracije migranata, psihološke posljedice napuštanja poznate okoline i obitelji, mogućnost gubitka dijela mirovine i ostalih beneficija zarađenih u zemlji emigracije i slično, što umanjuje pokretljivost radnika i, samim time, i mogućnost probitaka koji se vežu uz migraciju. Ukratko, migracija će se dogoditi kada je budući dohodak u stranoj zemlji veći od dohotka u zemlji porijekla plus migracijski troškovi. Kada i ako dođe do migracija, one uz navedene probitke za same migrante, ako se njima kvalitetno upravlja preko imigracijskih politika, predstavljaju ogroman potencijal i za zemlje imigracije i emigracije.

2. TROŠKOVI I KORISTI MIGRACIJA

Migracija utječe na ekonomske prilike na tržištu rada kako u zemlji odredišta migracije, tako i u zemlji porijekla migracije. Za zemlje podrijetla migracije (emigracije) mogu osigurati kritičnu potporu razvoju budući da se smanjuje velika ponuda rada, nezaposlenost i rast stanovništva, a i novčane doznake radnika iz inozemstva imaju važnu ulogu u ublažavanju siromaštva. Migranti šalju oko 13% svojih zarada svojim obiteljima, te su one 2009. godine globalno iznosile oko 414 mlrd američkih dolara². Ekonometrijske studije sugeriraju kako je ukupan iznos doznaka čak 50% veći³ od službeno zabilježenog zbog neformalnih doznaka. Ako se to uzme u obzir, ukupan iznos novčanih doznaka veći je od stranih direktnih ulaganja (FDI) i dvostruko veći od ukupne službene pomoći koju primaju zemlje u razvoju.⁴ Novčane doznake postale su glavni izvor vanjskog financiranja većine zemalja u razvoju (npr. Tongo ima novčane doznake u visini 33% BDP-a, u Bosni i Hercegovini doznake dosežu i do 23% BDP-a, u Srbiji i Crnoj Gori 18% BDP-a⁵, dok su u Hrvatskoj prema

na nadnične i nenadnične koristi i troškove, a u cijeli kontekst je uveo i kategoriju vremena. Vidjeti više u Sjaastad, 1962.

² Izvor: IOM Facts and Figures, dostupno na: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/facts-and-figures/lang/en>.

³ Vidi *Global Economic Prospects 2006*.

⁴ Migration and Development Brief 2, Remittance Trends 2006., by Sanket Mohapatra, Dilip Ratha, and Zhimei Xu of Development Prospects Group in collaboration with K. M. Vijayalakshmi of Development Data Group of the World Bank. Dostupno na: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/MigrationDevelopmentBriefingNov2006.pdf>.

⁵ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Population Prospects: The 2004 Revision, Volume I: Comprehensive Tables, Sales No. E. 05. XIII. 5. Dostupno na: <http://www.unpopulation.org>.

Svjetskoj banci 2006. godine iznosile 2,9% BDP-a). Kao i ostala ekonomska kretanja, tako su i novčane doznake podložne ekonomskim gibanjima, pa su se tako za vrijeme globalne ekonomske krize smanjile, no procjenjuje se da je taj pad skroman u usporedbi s padom u FDI. Novčane doznake su tako najvažniji izvor vanjskog financiranja većine zemalja u razvoju. Također se procjenjuje kako su se novčane doznake, manje volatilne, već vratile na razinu prije krize. No, postoje i negativni učinci emigracije od kojih je najvažniji takozvani odljev mozgova (odljev stručnjaka, engl. *brain drain*). Za zemlje odredišta (imigracije) pak, migracije pridonose ublažavanju nepovoljnih demografskih trendova, zadovoljavanju potreba tržišta rada, održavanju postojeće razine radne snage, rastu produktivnosti, profesionalne pokretljivosti i gospodarskom rastu (Skupnjak-Kapić, 2008.). Negativna strana imigracije je pak iskorištavanje darežljivih socijalnih sustava (odnosno naknade za nezaposlene koje se daju imigrantima).

Brojne studije⁶ pokazuju kako imigracija igra značajnu ulogu u poboljšavanju efikasnosti tržišta rada. Prema Münz et al. (2007., 8.) svi sektori s poslovima koje domaći radnici izbjegavaju, npr. prljavi, teški i opasni poslovi, slabo plaćeni poslovi u kućanstvu, niže kvalificirana radna mjesta u neformalnom sektoru ekonomije, poslovi u sektorima sa snažnim sezonskim fluktuacijama kao što su poljoprivreda, popravak cesta i graditeljstvo, hotelske i slične usluge vezane uz turizam, snažno ovise o ponudi rada imigranata. Bez migranata, ovi sektori suočavali bi se s nedostatkom radnika ili bi troškovi rada znatno porasli. Ipak, ta potreba za stranim radnicima je kontroverzna i podložna debatama, posebno s aspekta visoke nezaposlenosti koja je karakteristična za brojne članice EU. Protivnici migracije smatraju kako bi ta radna mjesta trebali popuniti domaći radnici, no sljedeći problem, koji se javlja, je niska mobilnost domaće radne snage, što pokazuju značajne razlike u nadnicama i stopama nezaposlenosti u različitim regijama. Italija je dobar primjer jer ima nisku mobilnost rada usprkos velikim razlikama u zaposlenosti i dohocima između sjevernih i južnih regija.

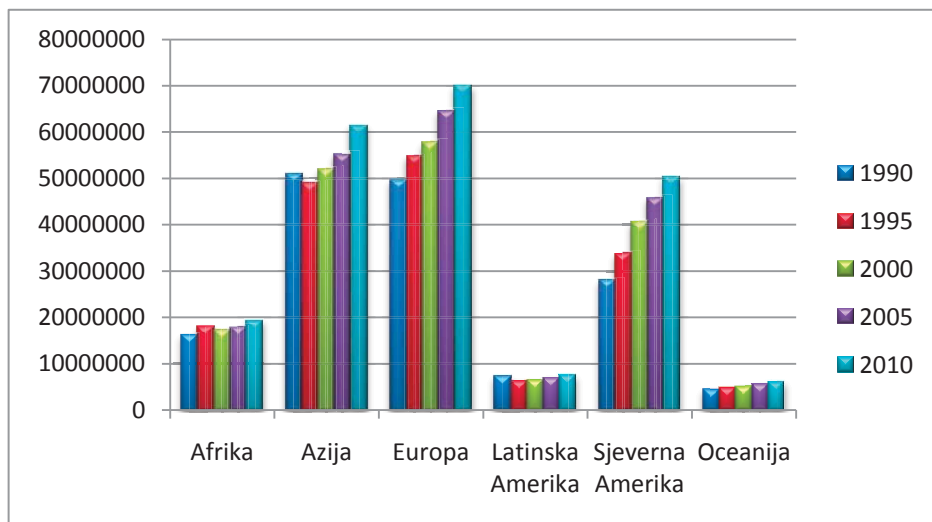
Ključno pitanje koje se javlja za svaku pojedinu zemlju je kako imigracija stvarno utječe na njenu ekonomiju. Ovo pitanje za ekonomiste zapravo znači može li se taj utjecaj imigranata na domaće nadnice i zaposlenost kvantificirati, koji su problemi empirijske procjene i kako interpretiramo empirijske nalaze.

3. IMIGRACIJSKA POLITIKA U EU

Kako migracijski tijekovi s globalizacijom postaju sve vidljiviji i značajniji, tako isti privlače sve više kontroverzi, kako u zemljama porijekla tako i u zemljama odredišta, što onda povratno utječe na migracijske politike. Posebno su ta kretanja značajna za Europu, koja je postala najvažnije svjetsko odredište migranata. Naime, prema procjenama UN-a, broj imigranata je najveći u Europi i iznosi gotovo 70 milijuna u 2010. godini. (Slika 1.) Iza Europe slijedi Azija s preko 60 milijuna te SAD i Kanada s oko 50 milijuna imigranata u 2010. godini.

⁶ Vidi npr. Brücker i Jahn, 2009. ili Borjas, 2001.

Slika 1. Procijenjeni broj međunarodnih migranata sredinom godine u pojedinim regijama svijeta*

Izvor: United Nations, Trends in International Migrant Stock: The 2008 Revision, UN database

* Projekcija Odjela za stanovništvo pri UN-u (UN Population Division).

Današnji tijekovi migranata mogu se pripisati globalizaciji (Prema Tacoli i Okali (2001:1), migracija je najvidljiviji i najznačajniji aspekt globalizacije), ali su isto tako u velikoj mjeri pod utjecajem državnih politika. Zbog nemogućnosti točnog određivanja troškova i koristi migracija nemoguće je stanovnicima, obiju zemalja na koje migracija utječe, precizno objasniti konkretne utjecaje migracija i zbog toga se i ekonomisti i političari razlikuju u mišljenju je li migracija pozitivan ili negativan fenomen, odnosno koji efekti prevladavaju. Tako neki učinci, koji donose koristi jednoj zemlji, mogu zapravo biti štetni drugoj zemlji koja sudjeluje u migracijama, a najbolji primjer za to je tzv. *brain drain* ili odljev mozgova. Zbog navedenog konflikta među učincima migracija ni sama imigracijska politika ne može biti bez određenih kompromisa. Tako donositelji ekonomske politike, a danas sve razvijene zemlje reguliraju tijekove i sastav imigrantske populacije, često moraju birati između učinkovitosti, nejednakosti i ljudskih prava kako bi donijeli najodrživiju političku odluku. To zapravo znači kako ta odluka nikako ne može biti čisto ekonomska, budući da imigracija ima daleko širi utjecaj na zemlju imigracije od onog na tržište rada, uključujući i moralne dvojbe.

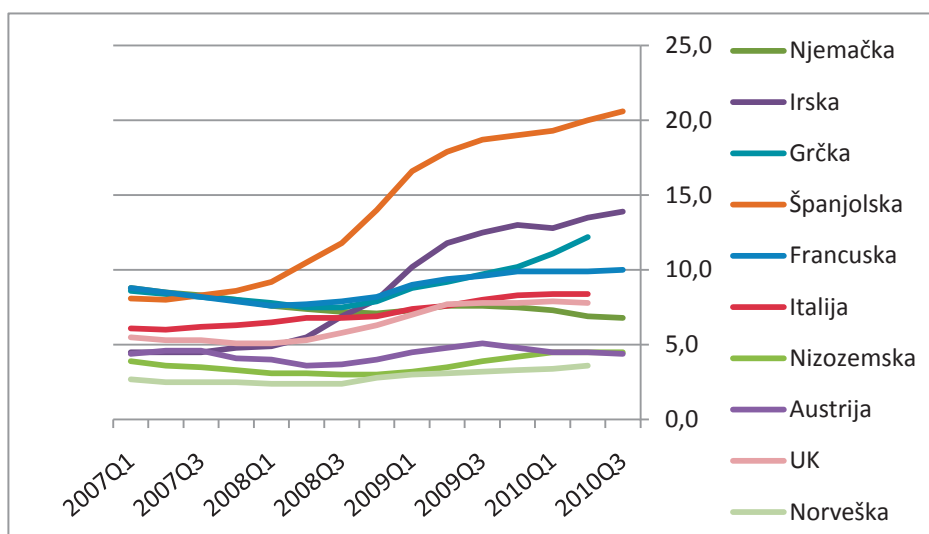
Dok u svijetu sve više ljudi migrira, u isto vrijeme migracijski zakoni, institucionalne strukture i procedure sve su stroži, posebno u razvijenim zemljama, ponajviše zbog strahova kako migracija, barem kratkoročno, utječe negativno na položaj domaćih radnika na tržištu rada. Restriktivni zakoni, pak, utječu na troškove i dobit migranata, pa tako i na njihovu odluku migrirati li i kamo. Uz to brojne re-

strikcije na migracije djeluju tako da se povećava broj ilegalnih migranata⁷. Veliki problem je to što se u vrijeme sve veće liberalizacije tokova dobara i kapitala na ograničavanje kretanja radnika gleda kao izraz suverenosti neke zemlje.

Prije globalne ekonomske krize, koja je počela 2008. godine, Zapadna Europa je prolazila kroz razdoblje prosperiteta čija je posljedica manjak radne snage u brojnim sektorima u većini zemalja. Kratkotrajni nedostaci radnika povezani s dugoročnom zabrinutošću zbog starenja stanovništva i demografskih promjena doveli su do rasprava o dugoročnim strategijama zaposlenosti, ali i do sve češćih rasprava o potrebi za imigrantima. Pri tome se ne smije zaboraviti kako Europa konstantno vodi bitku s visokom nezaposlenošću, a u posljednje vrijeme i s malim ekonomskim rastom.

Ekonomska kriza je na karakteristično visoke stope nezaposlenosti u zemljama Europske unije utjecala tako da su one u gotovo svim zemljama porasle, a posebno je to izražajno u Španjolskoj, Irskoj, u svim zemljama EU-10⁸ te Bugarskoj i Rumunjskoj. (Slika 2. i Slika 3.)

Slika 2. Stopa nezaposlenosti, kvartalno, odabrane zemlje EU-15⁹

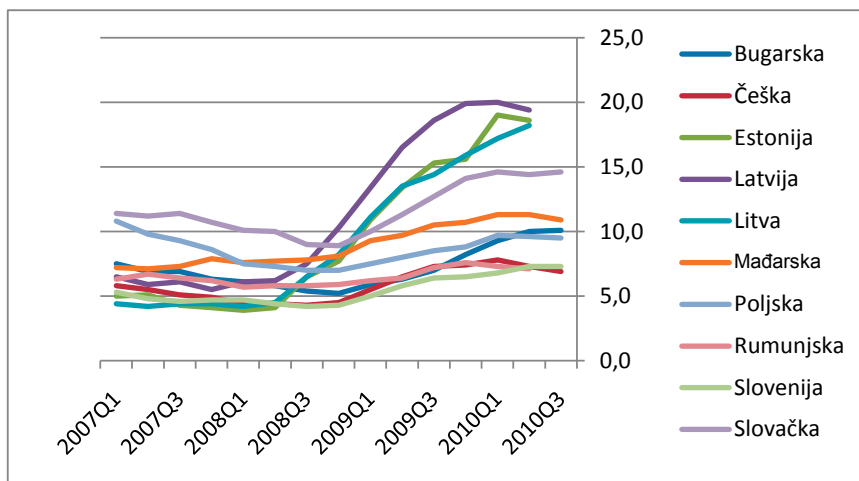
Izvor: Eurostat, 2010.

⁷ Procjenjuje se da u EU godišnje uđe oko pola milijuna ilegalnih imigranata.

⁸ EU-10 čine Češka, Estonija, Cipar, Latvija, Litva, Mađarska, Poljska, Slovenija, Slovačka i Malta.

⁹ EU-15 čine Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugal, Španjolska, Švedska i UK.

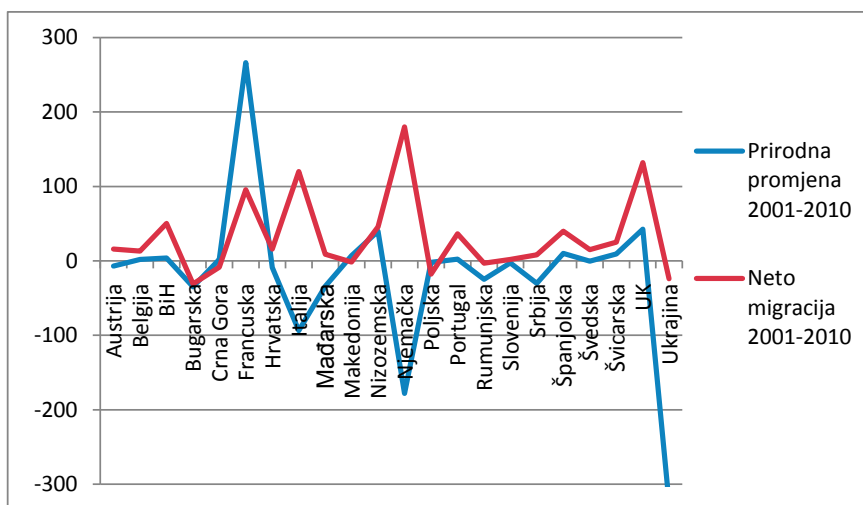
Slika 3. Stopa nezaposlenosti, kvartalno, odabrane zemlje EU-10 te Bugarska i Rumunjska

Izvor: Eurostat, 2010.

Demografski trendovi u EU su izrazito negativni, većina zemalja ima prirodnu depopulaciju (natalitet je manji od mortaliteta) i sve starije stanovništvo sa sve većim udjelom osoba starijih od 65 godina i sve manjim udjelom mladih osoba. Izrazito negativan prirodni prirast u zadnjih deset godina imaju Ukrajina, Njemačka i Italija, dok značajniji pozitivan prirodni prirast ima tek Francuska. (Slika 4.)

Slika 4. Demografski indikatori u odabranim Europskim zemljama u razdoblju 2001.-2010.

Izvor: U.S. Census Bureau, Population Division

Procjenjuje se kako će udio osoba starijih od 65 godina u ukupnoj EU populaciji porasti sa 17,1% na 30,0% od 2008. do 2060. godine.¹⁰ Dakle, uz negativan prirodni rast stanovništva i njegovo starenje. (Tablica 1.) pozitivna neto migracija jedini je faktor rasta i stoga je pitanje migracija, bilo kao načina održavanja stope rasta stanovništva, bilo kao dopuna radnoj snazi, sve značajnije, i svaka zemlja mora donijeti odluku (ukoliko to još nije učinila), kako o razini migracija, tako i o natalitetnim politikama.

Tablica 1: Udio osoba starijih od 65 u ukupnom stanovništvu (postotak), 1998.-2008.

Zemlja	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Austrija	15,29	15,36	15,45	15,56	15,68	15,83	16,01	16,21	16,45	16,72	17,01
Belgija	16,57	16,76	16,92	17,04	17,13	17,20	17,24	17,26	17,26	17,24	17,24
BiH	9,98	10,53	11,06	11,60	12,14	12,66	13,11	13,44	13,65	13,75	13,79
Bulgarska	16,09	16,35	16,57	16,76	16,90	17,01	17,10	17,17	17,23	17,27	17,33
Hrvatska	14,73	15,18	15,60	15,98	16,31	16,60	16,83	17,00	17,11	17,15	17,18
Francuska	15,89	16,02	16,13	16,22	16,30	16,36	16,41	16,46	16,50	16,55	16,61
Njemačka	15,81	16,04	16,36	16,78	17,28	17,84	18,38	18,86	19,28	19,65	19,97
Mađarska	14,76	14,91	15,05	15,18	15,30	15,41	15,52	15,64	15,77	15,91	16,06
Italija	17,89	18,16	18,43	18,70	18,97	19,22	19,45	19,65	19,82	19,96	20,09
Makedonija	9,53	9,78	10,03	10,27	10,49	10,70	10,90	11,08	11,26	11,42	11,58
Crna Gora	8,99	9,14	9,45	9,94	10,61	11,36	12,05	12,56	12,83	12,90	12,85
Nizozemska	13,45	13,52	13,59	13,67	13,77	13,88	14,00	14,15	14,32	14,50	14,72
Poljska	11,78	12,01	12,24	12,48	12,72	12,94	13,13	13,25	13,31	13,32	13,33
Portugal	15,68	15,92	16,15	16,36	16,55	16,73	16,90	17,06	17,21	17,36	17,50
Rumunjska	12,88	13,17	13,46	13,76	14,07	14,37	14,61	14,78	14,87	14,88	14,86
Srbija	12,90	13,29	13,64	13,96	14,24	14,48	14,64	14,73	14,72	14,64	14,52
Slovenija	13,43	13,72	14,02	14,33	14,65	14,97	15,26	15,50	15,71	15,87	16,03
Španjolska	16,36	16,64	16,82	16,90	16,89	16,83	16,78	16,76	16,78	16,85	16,94
Švedska	17,30	17,25	17,20	17,14	17,09	17,06	17,08	17,15	17,29	17,48	17,72
Švicarska	15,13	15,26	15,39	15,50	15,59	15,70	15,82	15,98	16,18	16,41	16,67
Ukrajina	13,77	13,80	13,97	14,31	14,79	15,32	15,78	16,07	16,16	16,09	15,90
UK	15,89	15,88	15,88	15,89	15,93	15,98	16,04	16,10	16,16	16,22	16,30

Izvor: The World Bank, World development indicators

Pažljivo planirana imigracija može voditi do većeg udjela mladih, do dinamičnijih tržišta rada i kroz inovaciju i modernizaciju do većeg ekonomskog rasta. Neki autori naglašavaju kako migranti mogu igrati tu ulogu samo ako su zemlje u mogućnosti privući migrante s traženim razinama kvalifikacija, na čemu se u EU u posljednje vrijeme radi. Treća skupina autora se ne slaže s ovim mišljenjem i zalaže se za ideju kako nijedna zemlja ne može riješiti demografske probleme imigracijskom politikom, te ih treba rješavati pronatalitetnom populacijskom politikom.

Sve više ekonomista i demografa upozorava kako je migracija nužna i neizbježna sastavnica ekonomskog i socijalnog života i kako je potrebno upoznati Europljane (javnost) s činjenicom kako primjerenom upravljanje migracijom može biti korisno i za migrante i za društvo. Veliki problem u Europi je učestalo mišljenje kako je imigracija negativna pojava (tablica 2.), što se vidi prema ispitivanjima javnog mišljenja. Uz to, usprkos činjenici da je Europa glavno odredište imigranata, Europljani ne vide svoje zemlje kao glavno odredište imigranata, te je takva percepcija stvarnosti najveća pre-

¹⁰ Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Population_projections

preka provođenju proaktivnih migracijskih politika. Stoga bi nositelji ekonomske politike trebali dobro razumjeti složene migracijske odluke i potrebe na svom tržištu kako bi njome efikasno upravljali. Boeri i Brucker (2005.) daju objašnjenje paradoksa sve strožijih imigracijskih zakona u Europi u situaciji kada bi imigracija zapravo pogodovala. Ako jedna zemlja zatvori svoje granice, migrantski tokovi idu neproporcionalno prema drugim zemljama koje imaju slobodu imigracije, što utječe na to da i one zatvaraju svoje granice jer im dolazi više imigranata nego je procijenjeno. Rezultat takve nekoordinirane politike jesu puno strože restrikcije migracijama nego je to društveno optimalno, i to je jedan od glavnih razloga za donošenje migracijske politike na razini EU. S druge, pak, strane, migracija je ipak kratkoročno rješenje; ona može nakratko nadoknaditi sporiji rast ili opadanje broja stanovnika, no ne može sama po sebi osigurati rješenje problema starenja stanovništva.

Tablica 2. Stavovi o imigraciji i utjecaju imigranata u odabranim Europskim zemljama

Vaše mišljenje o imigraciji u Vašoj zemlji.					
	Jako veliki problem	Umjereno veliki problem	Mali problem	Nije problem uopće	Ne znam
					Odbili odgovoriti
VB	40	31	18	9	2
Francuska	29	34	26	10	0
Njemačka	32	38	21	9	1
Italija	64	30	5	1	0
Španjolska	42	33	15	7	2
Švedska	11	28	38	20	3
Bugarska	6	14	32	33	15
Češka	21	35	33	11	1
Poljska	13	31	37	14	4
Slovačka	11	30	41	16	2
Ukrajina	17	25	31	19	8
Prema Vašem mišljenju, kakav utjecaj imaju imigranti na stanje u Vašoj zemlji.					
	Jako dobar	Prilično dobar	Prilično loš	Jako loš	Ne znam
					Odbili odgovoriti
VB	6	38	28	20	8
Francuska	4	48	35	12	1
Njemačka	3	45	37	10	5
Italija	1	16	49	24	9
Španjolska	5	41	36	10	8
Švedska	13	51	24	5	6
Bugarska	1	20	31	10	39
Češka	2	26	51	15	6
Poljska	2	34	36	8	20
Slovačka	2	30	49	10	8
Ukrajina	4	23	31	12	29

Izvor: Pew Global Attitude Survey, 4. 10. 2007.

Zbog prevladavajućeg mišljenja kako migranti predstavljaju trošak, a ne korist, EU-15 su nakon proširenja 2004. godine uvele prijelazni period tijekom kojeg

državljeni deset novih članica EU (EU-10) nisu imali mogućnost slobodnog kretanja u ostalim članicama EU, iako je jedno od osnovnih načela EU sloboda kretanja radnika. Irska, Švedska i UK bile su jedine zemlje koje su dopustile slobodan ulazak migranata iz novih članica. Do danas je deset EU-15 zemalja potpuno otvorilo svoje tržište slobodnom kretanju rada (uz tri navedene, još i Španjolska, Finska, Grčka, Portugal i Italija 2006. i Nizozemska i Luksemburg 2007. godine), dok su ostale zadržale radne dozvole. Pri tome su Danska, Belgija, Francuska i Njemačka pojednostavile proceduru. Slično se dogodilo i nakon proširenja 2007. godine kada su u EU ušle Bugarska i Rumunjska. Većina zemalja je uspostavila prijelazno razdoblje, dok je deset zemalja¹¹ liberaliziralo tržište rada u skladu s nacionalnim zakonima. Početkom 2011. godine trebale bi se napustiti restrikcije za zemlje koje su 2004. postale članice EU, te 2013. za Bugarsku i Rumunjsku, no globalna kriza je utjecala na to da su neke zemlje produžile to razdoblje sve do kraja 2011. godine.

Ukidanje ograničenja mobilnosti svih radnika u EU i zajamčen pristup nacionalnim tržištima rada pomoglo bi uspostavljanju bolje integriranih i fleksibilnijih tržišta rada što bi povećalo konkurentnost cijele EU. Stoga se postavlja pitanje zašto EU ne vodi zajedničku migracijsku politiku. Razlozi su brojni, od toga da nisu egzaktno utvrđeni „gubitnici“ i „dobitnici“ imigracijske politike do toga da zemlje koje nisu na granici EU primaju manje imigranata i stoga snose manje fiskalne troškove i troškove asimilacije te im se ne isplati imati zajedničku politiku i slobodu kretanja radnika. Moguće objašnjenje je i to da iz neekonomskih čimbenika (tj. povijesnih i kulturnih) građani različitih EU zemalja imaju različita mišljenja o migraciji i stoga se protive bilo kakvoj zajedničkoj politici na razini EU. Pored toga, nacionalni političari žele migracijske politike imati pod svojom kontrolom kako bi pridobili glasove ksenofobičnih birača. Ipak, jedan od razloga zašto još nije došlo do jedinstvene migracijske politike na razini EU zasigurno je i različita potražnja za migrantima u različitim zemljama.

Pouzdanosti raščlambe utjecaja migracija na ravnotežu na tržištu rada znatno pridonosi analiza promjena migracijskih politika prije i tijekom globalne ekonomske krize. U tablici 3. nalaze se migracijske politike koje su se provodile 2005. godine. U stupcima „ukupna razina“ iskazan je stav države s obzirom na ukupnu razinu imigracije/emigracije u/iz zemlje, i to u četiri kategorije: povećati razinu imigracije/emigracije, zadržati razinu, smanjiti razinu i bez intervencije na razinu imigracije/emigracije. Iste kategorije upotrebljavaju se i kod imigracije visoko obrazovanih pojedinaca. Od prikazanih zemalja, zemlje koje su u 2005. godini htjele sniziti imigraciju bile su Rumunjska, Italija, Francuska i Nizozemska. Sve ostale zemlje htjele su zadržati imigraciju na istoj razini.

¹¹ Češka, Estonija, Cipar, Latvija, Litva, Poljska, Slovenija, Slovačka, Finska i Švedska.

Tablica 3. Migracijske politike u odabranim Europskim zemljama, 2005.

Zemlja	Imigracijska politika			Emigracijska politika	
	Ukupna razina	Visoko obrazovani	Integracija ne-državljana	Ukupna razina	Poticaji državljanima za povratak
	2005			2005	
Mađarska	Zadržati	..	Da	Bez intervencije	Ne
Poljska	Zadržati	Zadržati	Da	Bez intervencije	Ne
Rumunjska	Sniziti	Bez intervencije	Da	Sniziti	Ne
Ukrajina	Zadržati	Zadržati	Ne	Sniziti	Ne
Irska	Zadržati	Povećati	Da	Bez intervencije	Ne
Švedska	Zadržati	Zadržati	Da	Bez intervencije	Ne
UK	Zadržati	Povećati	Da	Bez intervencije	Ne
Albanija	Zadržati	Zadržati	Ne	Zadržati	Da
BiH	Zadržati	Sniziti	Da
Hrvatska	Zadržati	Povećati	Da	Sniziti	Da
Italija	Sniziti	Bez intervencije	Da	Bez intervencije	Ne
Portugal	Zadržati	Zadržati	Da	Zadržati	Ne
SICG	Zadržati	Povećati	Da	Sniziti	Da
Slovenija	Zadržati	Zadržati	Da	Bez intervencije	Da
Španjolska	Zadržati	Zadržati	Da	Sniziti	Da
Makedonija	Zadržati	..	Ne	Sniziti	Ne
Austrija	Zadržati	Zadržati	Da	Bez intervencije	Da
Belgija	Zadržati	Zadržati	Da	Bez intervencije	Ne
Francuska	Sniziti	Povećati	Da	Bez intervencije	Ne
Njemačka	Zadržati	Povećati	Da	Bez intervencije	Ne
Nizozemska	Sniziti	Povećati	Da	Bez intervencije	Ne
Švicarska	Zadržati	Povećati	Da	Bez intervencije	Ne

Izvor: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration 2006.

Napomena: (..) označava da su podaci ili nedostupni ili neznačajni ili nula.

Što se tiče visoko obrazovanih imigranata, Rumunjska i Italija nisu posebno intervenirale kako bi povećale, zadržale ili smanjile njihovu imigraciju. Zemlje, koje su htjele povećati imigraciju visoko obrazovanih, su Irska, UK, Hrvatska, Srbija i Crna Gora, Francuska, Njemačka, Nizozemska i Švicarska, dok su ostale zemlje htjele zadržati njihovu imigraciju na staroj razini (bez Mađarske, BiH i Makedonije za koje nema podataka). Neki autori (vidjeti npr. Hatton, 2007.) govore kako u Europu u posljednje vrijeme dolazi veći dio obrazovanih imigranata nego u svijet kao cjelini i da nema potrebe za selektivnom imigracijskom politikom s obzirom na razinu obrazovanja. No, ukoliko pogledamo stanje u Europi kao cjelini, prosječni udio visoko obrazovanih imigranata je oko 20%, dok u SAD-u taj udio iznosi 25,9%, u Kanadi 38%, te u Australiji 37,9%.¹² Najviši udio pak ima Irska, čak 38,7% (tablica 4.), dok visok udio imigranata s tercijarnim obrazovanjem ima i UK, 30,5%. Ostale zemlje imaju puno manje udjele visoko obrazovanih i stoga njihove politike imaju smisla (npr. Francuska s 18,1% visoko obrazovanih, Njemačka s 14,9%, Nizozemska s 17,6 ili Švicarska sa udjelom od 18,6%).

¹² Izvor: Belot i Hatton, 2008.

Tablica 4. Udio visoko obrazovanih imigranata u odabranim Europskim zemljama, 2001.

Zemlja odredišta	Visoko obrazovani imigranti (%)
Austrija	11,3
Belgija	17,4
Češka	12,5
Danska	19,4
Francuska	18,1
Grčka	15,3
Irska	38,7
Italija	12,2
Mađarska	19,8
Nizozemska	17,6
Norveška	22,3
Njemačka	14,9
Poljska	11,7
Portugal	19,3
Slovačka	14,7
Španjolska	21,8
Švedska	22,3
Švicarska	18,6
UK	30,5

Izvor: Belot, Michèle i Hatton, Timothy J., 2008.

Većina zemalja ne provodi politike kojima bi utjecale na emigraciju. Albanija i Portugal su zemlje koje smatraju da emigraciju treba zadržati na danj razini, dok Rumunjska, Ukrajina, BiH, Hrvatska, Srbija i Crna Gora, Španjolska i Makedonija žele smanjiti emigraciju. Što se tiče politike integracije imigranata, u 2005. godini su sve zemlje osim Ukrajine, Albanije i Makedonije (za BiH nema podataka) provodile politike koje su imale za cilj integraciju imigranata, što je i razumljivo s obzirom da ove tri zemlje imaju negativnu neto migraciju. Integracija imigranata je važan dio imigracijske politike, posebno ako u zemlju ulaze niže obrazovani imigranti s nepoznavanjem jezika i kulture, jer se integracijom ubrzava proces stjecanja tih vještina. Isto tako se, povećavajući im integracijom prihode, takve pojedince destimulira da iskorištavaju socijalne sustave, što je jedan od glavnih razloga negativnog stava naspram imigracije. Brojne studije ukazuju na to kako integracijom i asimilacijom negativni utjecaj imigranata na tržište rada slabi.

Većina zemalja nema posebne politike koje ohrabruju povratak državljana u zemlju porijekla, iako je to vrlo korisna politika u slučaju kada su demografski trendovi domaćeg stanovništva negativni. Albanija, BiH, Hrvatska, Srbija i Crna Gora, Slovenija, Španjolska i Austrija su jedine zemlje koje imaju takve politike. No, koliko su te politike učinkovite nije proučeno.

4. KRIZA I IMIGRACIJSKE POLITIKE U EU

Povijesno se pokazalo kako se međunarodna migracija kreće zajedno s poslovnim ciklusima, a tako i stav prema migrantima. Dok je dugoročni trend kretanja

migranata pod utjecajem temeljnih ekonomskih i demografskih čimbenika poput razlike u dohodcima između zemlje porijekla imigranata i zemlje odredišta imigranata, troškova preseljenja, ili mrežnih efekata, kratkoročni trend je pod utjecajem kratkoročnih uvjeta na tržištu rada u obje zemlje. Priljev imigranata u korelaciji je sa stopom nezaposlenosti, i to negativnoj u zemlji odredišta i pozitivnoj u zemlji ishodišta migracije. Ukoliko se uvjeti pogoršaju u obje zemlje, što je slučaj u globalnim krizama, postavlja se pitanje koji uvjeti će prevladati, oni u zemlji imigracije ili emigracije. Odgovor je – oni u zemlji odredišta imigranata. Tako se uvjeti na tržištu rada zemlje imigracije u vrijeme krize ublažavaju, dok se na tržištu rada zemlje emigracije pogoršavaju. Prema Hattonu i Williamsonu (2009) i tu vrijedi pravilo 10% - za svakih 100 izgubljenih poslova u zemlji imigracije broj imigranata se smanji za 10.

Analiziranje kriza i broja imigranata pokazalo je također kako u vrijeme krize imigracijske politike postaju restriktivnije, što bjelodano potvrđuju promjene u migracijskim politikama europskih zemalja nakon 2008. godine. No, za vrijeme globalne krize iz 2008. godine u razvijenim zemljama nije došlo do velikog pada broja imigranata iako su zakoni pooštreni, što je djelomično posljedica demografskih čimbenika. Ilegalna migracija je pak bolje korelirana s poslovnim ciklusom od legalne migracije. Jedan razlog je taj da su ilegalni migranti većinom radnici, dok legalna migracija uključuje azil, okupljanje obitelji, humanitarne migrante i sl. Stoga se procjenjuje kako je u ovoj krizi došlo do većeg pada broja ilegalnih migranata, što je glavni europski problem. Europska agencija za upravljanje operativnom suradnjom na vanjskim granicama zemalja članica Europske unije, Frontex, procjenjuje da je u Europi nedokumentirana migracija pala 33% u 2009. u odnosu na 2008. godinu. Ilegalni dolasci morem u Španjolsku, jednu od najčešćih ulaznih točaka ilegalnih imigranata, pali su 46% od 2008. do 2009. Godine (Chislett, 2010.).

Konkretno na polju imigracijske politike, Austrija, Belgija, Danska i Njemačka su u 2008. godini glasovale za zadržavanje restrikcija prema osam novih zemalja članica (A8) i tijekom 2011. godine. Pojavile su se i neke nove politike poput poticaja migrantima da se vrate u svoje domovine, što je učinila Danska povećavajući financijske poticaje za povratak migranata. Češka je početkom 2009. godine uvela program povratka imigranata, pri čemu je vlada plaćala povratak migranata u njihove domovine, a migranti su se morali odreći čeških dokumenata. U programu je sudjelovalo oko dvije tisuće migranata. Francuska, u suradnji s UK, 2009. pokreće program poticaja za povratak kući ilegalnih migranata iz Calaisa. Te godine je organizirala i nekoliko velikih racija u potrazi za imigrantima. Neke zemlje su čak provodile silu – Grčka je 2009. sravnila veliki migrantski kamp u Patrasu. Irska je iste godine prestala izdavati nove radne dozvole radnicima u kućanstvu i vozačima kamiona, a uskoro i ne-EU građanima za poslove s dohotkom nižim od 30.000 eura. Uz to je donijela brojne nove zakone kojima je postrožila ulazak ne-EU imigranata, kao i ostanak postojećih nakon što im radna dozvola istekne te je ograničila migrantima pristup javnim uslugama. Uz to donosi zakone koji se odnose na poslodavce – obavezni su oglašavati poslove osam tjedana unutar EU prije nego traže radnike migrante. Italija je 2008. ograničila ulazak radnicima u kućanstvu, postrožila zahtjeve za ujedinjavanje obitelji te uvela zakone kojima izdavanje radnih dozvola novim imigrantima ovisi o stupnju inte-

gracije i poznavanju jezika. U 2009. godini je najprije snizila kvote i prihvaćala samo zaostale prijave iz 2008. godine, a nakon toga potpuno obustavila ulazak nesezonskih ne-EU radnika na domaće tržište rada. Također je kriminalizirano nezakonito prisustvo migranata u zemlji, te je pristup javnim uslugama blokiran za ilegalne migrante. Portugal je u 2009-oj snizio ciljanu imigraciju ne-EU radnika za polovicu. Programe za povratak nezaposlenih migranata u njihove zemlje od 2008. provodi i Španjolska. Iako je početna procjena bila veća, u programu je sudjelovalo samo oko 8.700 migranata. Uz to, ograničava oslobođenje od testova potrebnih za ulazak na tržište rada čak i radnicima kojih manjka na domaćem tržištu rada te postrožava odobrenje dolaska rodbine onim pojedincima s dozvolom boravka. Švicarska je u 2010. godini prepoločila kvote za radne dozvole ne-EU građanima. UK provodi više mjera – uvodi strože zahtjeve za obrazovanjem i plaćom za visoko obrazovane ne-EU građane; pooštava testove potrebne za ulazak na tržište rada za obrazovane migrante, te im povećava minimalne plaće; obustavlja upošljavanje nekvalificiranih radnika; poslodavci moraju oglašavati 4 tjedna poslove (prije 2 tjedna) prije nego uposle migrante; povećava kazne za upošljavanje ilegalnih migranata; uvodi nove testove jezika za mnoge strane radnike itd.

Kako kriza polako jenjava, očekuje se ponovni porast potražnje za radnicima migrantima, pa tako neke zemlje već revidiraju svoje migracijske politike. Tako Italija ponovno dozvoljava ulazak nekim kategorijama nesezonskih radnika, iako su kvote još uvijek niže od onih prije recesije. Švicarska je nakon smanjenja kvota uskoro ponovno povećala kvotu za neke kategorije radnika.

Iako je sloboda kretanja radnika u EU jedno od osnovnih načela, možemo zaključiti, iz različitih politika, kako se na razini EU još nije postigao dogovor oko zajedničke migracijske politike koja bi to i osigurala. Potpisivanje Šengenskog sporazuma¹³ kojim se odbacuju kontrole građana na unutarnjim granicama zemalja potpisnica Sporazuma je korak naprijed ka zajedničkoj politici, no različiti stavovi država članica EU učinili su da do toga još ne dođe. Različite zemlje iz različitih razloga žele zadržati nezavisnost u provođenju migracijske politike. Tome u prilog ide činjenica kako se migracija u Europi od zemlje do zemlje povijesno različito odvijala. Ta se neujednačenost zadržala do danas. Pored toga, u nekim zemljama dominiraju migracije rada (UK, Irska, Češka, Danska), u drugima okupljanje obitelji (Francuska i Švedska), a u trećima i jedno i drugo (Italija, Njemačka). Pri tome niti u jednoj članici EU o pravima imigranata nema puno riječi. No postoji visok stupanj suglasnosti o potrebi jačanja kontrole ulaska u zemlje EU kako bi se efikasnije borili protiv nelegalne imigracije ili zlouporabe azila. Na tom polju su čak donesene neke zajedničke mjere, kao npr. jedinstvena šengenska viza ili određivanje na razini EU koje su zemlje odgovorne za rješavanje zahtjeva za azil, te prava na ujedinjavanje obitelji i ulaska

¹³ Pet EU zemalja (Njemačka, Francuska, Belgija, Nizozemska i Luksemburg) su 1985. godine potpisale takozvani Šengenski sporazum. Cilj Sporazuma bilo je ukidanje graničnih kontrola na unutarnjim granicama tih zemalja, a za uzvrat ih je obvezivao da poboljšaju graničnu sigurnost prema drugim zemljama koje nisu članice Sporazuma. Također, jedan od ciljeva je svakako bio i jedinstvena imigracijska politika. Danas je 26 zemalja potpisalo Šengenski sporazum, a to su sve zemlje EU, osim Velike Britanije i Irske, te Island, Norveška i Švicarska, koje nisu u sastavu EU.

studentata i istraživača. Zajednička politika viza je na najvišem stupnju razvoja, ako govorimo o zajedničkoj migracijskoj politici jer je podržana elektroničkim viznim informacijskim sustavom (VIS - visa information system) u kojem su pohranjene sve prijave za vize, zajedno s kandidatovim otiskom prsta i biometričkim podacima. Što se tiče imigranata iz zemalja koje nisu članice EU, postoje zakoni koji omogućavaju usklađivanje njihovog statusa s ostalim EU građanima, no, države članice EU mogu individualno određivati kvote za takve imigrante. Za sve migrante utvrđeni su minimalni kriteriji integracije koje moraju ispunjavati (npr. vezano uz jezik), što je često kritizirano kao napad na ljudska prava, posebno u slučaju okupljanja obitelji. Europska komisija je pokušala donijeti zajedničke zakone vezano uz regulaciju radnih migranata, no zemlje članice su to odbacile. Jedino oko čega su se složile je dopuštanje ulaska studentima i znanstvenicima, odnosno visoko obrazovanim pojedincima. U skladu s takvim, sada zajedničkim, stavom, počele su i neke promjene u migracijskoj politici. Najveći korak u zajedničkoj migracijskoj politici EU svakako je novi imigracijski sustav koji ima za cilj privući kvalificirane pojedince nazvan „EU Blue Card“ ili Plava karta EU. Europska komisija je 2009. godine usvojila taj sustav te je početkom 2010. godine počeo s radom preko portala Apply.eu na kojem se primaju registracije.¹⁴ Iako se Plava karta EU još ne izdaje, preporuča se migrantima koji žele raditi u EU da se prijave, budući da će ta prijava postati dostupna poslodavcima čim zemlje prihvate sustav. Sustav radi na takav način da se potencijalni imigranti prijavljuju, a poslodavci iz EU pregledavaju bazu i traže zaposlenike koji im odgovaraju, tako da, migrant prilikom ulaska u EU već ima ugovor. Prednosti Plave karte EU su život i rad u nekoj od zemalja članica u razdoblju od jedne do četiri godine, ovisno o trajanju ugovora, a nakon pet godina imigrant se može prijaviti za stalni boravak. Za vrijeme trajanja Plave karte, migrant može putovati u sve zemlje Unije, a nakon 18 mjeseci rada u jednoj zemlji može se preseliti u drugu zemlju, ako ugovori neki drugi posao. U odnosu na Zelenu kartu SAD-a plava karta EU nudi mogućnost ujedinjavanja obitelji u EU. Radnici, koji dobiju Plavu kartu EU, tretirat će se jednako kao i državljani zemlje koja ju je izdala. Imat će jednake radne uvjete, slobodu udruživanja, pravo na obrazovanje i usavršavanje, prava vezana uz socijalnu sigurnost i mirovine, pristup dobrima i uslugama (procedure za kupovanje stana/kuće i slično) i slobodno kretanje u zemlji u skladu s nacionalnim zakonima.¹⁵

Većina ekonomista koji se bave migracijom slaže se da Europskoj Uniji treba zajednička politika i da je ovo korak naprijed, no još se treba pokazati hoće li sve zemlje prihvatiti Plavu kartu. Isto tako, naglašavaju kako ne treba odmah očekivati rezultate ovih mjera. Iako bi radni migranti trebali biti obrazovaniji zbog uvjeta koje Plava karta određuje, što bi popravilo njihov udio, Plava karta još uvijek ne obuhvaća azilante i migrante koji dolaze radi okupljanja obitelji, a koji su obično nižih kvalifikacija. Ipak, iskustva iz drugih država, koje imaju slične sustave (SAD, Australija, Kanada), pokazuju da se udio kvalificiranih radnika povećao. Još značajnije, u tim zemljama se debata oko migracija stišala i migracija više nije pojam koji izaziva velike kontroverze, što je u Europi još uvijek slučaj.

¹⁴ <http://www.apply.eu/>

¹⁵ <http://www.apply.eu/requirements/>

Program koji postavlja okvir i daje niz načela za budući razvoj europske politike u području pravosuđa i unutarnjih poslova za razdoblje 2010.-2014. – Štokholmski program – u svom glavnom dijelu sadrži migracijska pitanja. Zamjenjuje raniji Haaški program suradnje (2005.-2010.) te Program iz Tamperea (1999.-2004.) koji su do tada na razini Unije bila dva dokumenta usmjerena na područja slobode, sigurnosti i pravde. Prilikom predstavljanja Štokholmskog programa suradnje naglašeno je da je prvenstveno namijenjen dobiti europskih građana jer predviđa poboljšanja u području državljanstva, pravosuđa, sigurnosti, azila i imigracije. Program ističe kako bi EU trebala promovirati razvoj dinamične i održive migracijske politike te kako dobro upravljana migracija može biti korisna za sve. Posebno se naglašava važnost fleksibilne migracijske politike koja će zadovoljiti buduće potrebe tržišta rada u EU. Politika azila, pak, ostaje nepromijenjena te se uspostavljanje zajedničkog sustava azila planira do 2012. godine. No, Štokholmski program predmet je kritika aktivističkih skupina za ljudska prava koje tvrde da je previše represivan te da sužava prava čovjeka, posebice imigranata. Osim organizacija civilnog društva, Program je u svojem izvješću kritizirala, doduše diplomatskim rječnikom, i Agencija za temeljna prava Europske unije.¹⁶

Jedan od glavnih problema je pak integracijska politika koja se, iako iznimno važna, ne može odvijati na razini EU. Na tom planu je stvorena mreža državnih kontaktnih točaka gdje se dogovaraju sastanci na kojima se iznose prakse koje su se pokazale djelotvornima u tim zemljama pri integraciji imigranata.

5. ZAKLJUČAK

Tri su potencijalna scenarija vezana uz migracije u EU. Prvi je blokiranje liberalizacijskih procesa čime se ne bi odgovorilo na sve veće potrebe tržišta rada, što ovaj scenarij čini malo mogućim. Drugi je prihvaćanje liberalnijih migracijskih politika, što se također čini nevjerojatnim jer većina članica EU nije za ovu opciju. Treći scenarij je, pak, najvjerojatniji – veća diferencijacija između „željenih“ i „neželjenih“ migranata koja bi se bazirala na percipiranim ekonomskim koristima za zemlje imigracije.

Imigracijska politika za XXI. stoljeće mora uzeti u obzir prirodu domaće ekonomije, kvalifikacije za kojima postoji velika potražnja i tip radnika koji će najviše doprinijeti domaćoj ekonomiji. S druge strane potrebno je pojačati borbu protiv ilegalne imigracije. Nijedna zemlja članica EU ne može se samostalno uspješno nositi s izazovom migracija. To je razlog zašto su potrebne usklađene mjere na razini EU kako bi se maksimizirale koristi za sve zemlje, ali i za same migrante.

LITERATURA

Belot, Michèle V.K. i Hatton, Timothy J., *Immigrant selection in the OECD*, CEPR Discussion Paper No. DP6675, 2008.

¹⁶ Europa info, bilten informacijskog centra za europsko pravo – „EU-i“, No.4, 2009.

- Boeri, Tito & Herbert Brücker, *Migration, Co-ordination Failures and EU Enlargement*, IZA Discussion Papers 1600, Institute for the Study of Labor (IZA), 2005.
- Borjas, George J., *Does Immigration Grease the Wheels of the Labor Market?*, Brookings Papers on Economic Activity, Economic Studies Program, The Brookings Institution, vol. 32(2001-1), pages 69-134, 2001.
- Brücker, Herbert i Elke J. Jahn, *Migration and Wage-Setting: Reassessing the Labor Market Effects of Migration*, Kiel Working Papers 1502, Kiel Institute for the World Economy, 2009.
- Chislett, William, *Inside Spain 63*, Real Instituto Elcano, 2010., dostupno na: www.realinstitutoelcano.org/materiales/insidespain/63_InsideSpain_ElcanoNewsletter.pdf
- Hatton, T.J. i J.G. Williamson, *Global economic slumps and migration*, voxEU.org, 2009., dostupno na <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3512>.
- Hatton, T., *Selecting Europe's migrants*, VoxEU, 2007., dostupno na: <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/348>.
- McConnell, C.R., Brue, S.L., Macpherson, D.A., *Contemporary Labor Economics*, 8th ed., McGraw-Hill/Irwin, New York, 2009.
- Migration and Development Brief 2, Remittance Trends 2006, by Sanket Mohapatra, Dilip Ratha, and Zhimei Xu of Development Prospects Group in collaboration with K. M. Vijayalakshmi of Development Data Group of the World Bank, dostupno na: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/MigrationDevelopmentBriefingNov2006.pdf>
- Münz, Rainer, Thomas Straubhaar, Florin Vadean, Nadia Vadean, *What are the migrants' contributions to employment and growth? A European approach*, Migration Research Group, HWWI, 2007.
- Sjaastad, Larry A., *The costs and returns of human migration*, Journal of Political Economy, Vol. 70, pp. 80.-93., 1962.
- Skupnjak-Kapić, S., *Globalni migracijski trendovi i međunarodna iskustva u provođenju useljeničkih politika*, Useljenička politika u funkciji razvoja hrvatskoga gospodarstva, međunarodna konferencija, HGK, 2008.
- Tacoli, Cecilia i David Okali, *World Summit on Sustainable Development 2001.*, International Institute for Environment and Development (IIED) u suradnji s Regional and International Networking Group (RING), dostupno na: <http://pubs.iied.org/pdfs/11020IIED.pdf>
- Wertheimer-Baletić, A., *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb, 1999.